ETIKA V PROCESU GLOBALIZACE

Ethics in the globalization process

11: 1–270, 2009

ISSN 1212-4117

Jan Vitoň

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra filozofie a etiky v pomáhajících profesích

Summary

Globalization is currently particularly understood as a negative process, which is *inter alia* manifested in banking, trade activities, information technologies, traffic in drugs, mafia practices and terrorism. These and further problems are addressed by one of leading moral authorities in late 20th and early 21st centuries, sociologist and philosopher Zygmunt Bauman. He considers that positive globalization, or the globalization of the social control, judiciary and legislation but mainly of all the ethical principles, which could establish an order and elucidate targets of these attempts, has not yet been appropriately developed.

Key words: globalization – Zygmunt Bauman – liquid modernity – individual – freedom

Souhrn

Globalizace je dnes především chápána jako negativní proces, který se mj. projevuje v bankovníctví, obchodě, informačních technologiích, obchodě s narkotiky, mafiánských praktikách a terorismu. Těmito a dalšími otázkami se zabývá jedna z největších morálních autorit konce 20. a poč. 21. století, sociolog a filozof Zygmunt Bauman. Soudí, že se ještě patřičně neprojevila pozitivní globalizace čili globalizace společenské kontroly, soudnictví, zákonodárství, ale především veškerých etických zásad, jež by mohly tomuto snažení vtisknout řád a ujasnit cíl.

Klíčová slova: globalizace – Zygmunt Bauman – tekutá modernita – jedinec – svoboda

Globalizace společnosti a její projevy jsou stálým námětem zájmu jednoho z nejvýznamnějších evropských, ale i světových sociologů, nepochybné vědecké i morální autority Zygmunta Baumana (nar. r. 1925 v polské Poznani). Ústředními tématy jeho prací, z nichž byly mnohé přeloženy do češtiny a pozitivně ovlivňovaly stav československé (od 60. let 20. stol.) a pak od r. 1989 i intelektuální klima české sociologie, se staly negativní projevy krajní racionalizace a byrokratizace moderních společností, proměny postavení intelektuálů v jejich vztahu k mocenským strukturám, kritická analýza projevů konzumní společnosti, především však dopad globalizačních proměn na sociální a mravní úroveň a odpovědnost jednotlivce i instituce. „Pod pojmem globalizace se může ukrývat ledasco, určitě označuje, že jsme všichni na sobě závislí. Odlehlost dnes ztratila svůj význam. Cokoliv se děje na daném místě, může mít globální důsledky. Díky shromáždě-

děným zásobám, nástrojům a know-how se dosah lidské činnosti rozšířil do nekonečna v prostoru i čase. Nezávisle na tom, nakolik mohou být záměry konajících jednotlivců lokálně omezené, pokračovala by bez ohledu na globální aspekty nekontrolovatelně dál, přestože právě ty rozhodují o jejich úspěchu, či porážce. To, co děláme (nebo čeho se zdržujeme), může mít vliv na životní podmínky (či smrt) lidí v místech, která nikdy nenavštívíme, a na generace, jež nikdy nepoznáme.“ (překl. J. V.) Leitmotivem jeho prací je však otázka mravní odpovědnosti a charakter morálky a etiky v novodobé společnosti, pro niž se svého času vžil označení „postmoderní“ a jejímž charakteristickým projevem je konzumní styl života.

V jedné ze svých posledních prací, jež byla vydána v r. 2007 Ústavem pro vědy o člověku ve Vídni (Institut für die Wissenschaften vom Menschen, IWM), nazvané Šance etiky v globalizovaném světě, v níž jsou shromážděny přednášky z let 2005–2006, nepřichází Bauman s novými poznatky, ale spíše se na problémy

dívá z poněkud jiného úhlu pohledu. Na prvním místě se objevuje téma, s nímž se autor potýká už odedávna, a to vztah dvou na první pohled protichůdných procesů: globalizace a individualizace. Přestože Bauman na proces globalizace nahlíží především ze sociologické perspektivy, nebrání mu to postavit na přední místo svého zájmu jednotlivce s jeho každodenním lopocením se s „tekutou modernitou“, jak se o proměňující se současnosti kdysi originálně vyjádřil. V souvislosti s tím věnuje značnou pozornost mechanismům fungování světové ekonomiky a rozložení moci mezi státními a nestátními účastníky mezinárodních vztahů. Podle Baumana má současná globalizace negativní charakter: „*Intenzivně a závratným tempem se globalizují finance a kapitálové investice, obrat zboží, tok informací, pašování narkotik, mafie a terorismus.*“² (překl. J. V.) Naopak lokální dosah zůstal zachován mechanismům společenské kontroly: soudnictví a zákonodárství. Ekonomika se vymkla kontrole a ovládla politiku. Každý pokus o omezení její moci vyvolává hrozbu omezení či zastavení finančního kapitálu, přerušení toku investic a přemístění výroby do přístupnějšího a tolerantnějšího prostředí. Globalizace také vyvolává ve společnosti soupeření a vytváří rozdíly na základě nejasných a neustále se měnících kritérií. Bauman soudí, že globalizace nejenže vytváří chaos, ale děje se tak jaksí mimochodem našeho konání, a klade otázku, zda to tak musí být a zda existuje naděje na nějakou pozitivní globalizaci?

Pouze občané uvědomující si problémy, jež si žádají řešení, mohou vtisknout globalizaci jiný charakter. Bauman přitom nemá na mysli státní nebo nadstátní reprezentaci, nýbrž občanskou společnost. Má to však jeden háček: existuje vůbec taková společnost? Jací jsou obyvatelé liberálně demokratických států? Jsou to občané mající na starosti společné dobro, nebo konzumenti soustředění na sebe a vlastní prospěch? Bauman se domnívá, že jednotlivec je dnes především konzumentem, k čemuž jej dovedl proces individualizace, jehož základem je mj. zborcení mezilidských vztahů, oslabení vzájemné solidarity a nejistota. Individualizace vrší před jednotlivcem problémy, jež není schopen sám řešit. „*V dnešní době je jednotlivec stále častěji nucen potýkat se s životními záležitostmi sám a hledat individuální řešení v zásadě společných problémech, jež si zároveň žádají společné řešení.*“³ (přel. J. V.) prohlašuje

Bauman. Ty tam jsou doby, kdy se v okamžiku konfliktu mezi společenským dobrem a požadavky jednotlivce musel jednotlivec vzdát svých ambicí a podřídil se požadavkům většiny. Vývojová fáze tekuté modernity zbavila jednotlivce této povinnosti. Nejdůležitější je dnes soukromý zájem, a ne obecný prospěch (když navíc není jasné, co si pod tím vlastně máme představovat). Soudobá společnost je společenstvím jednotlivců, osob, jež nespojují vzájemné povinnosti, starost o uchování společných hodnot a tradic ani nutnost společné obrany. Představuje vyvážení se z povinností pro dnešního člověka vyšší míru svobody? Občan globalizovaného světa je pánem svého osudu, žije ve shodě se svými zájmy a ostatní by měli jeho životní styl tolerovat. Každý má svá práva, jichž ho nikdo nesmí beztrestně zbavit, může po libosti dávat na odiv svou originalitu, výstředně se chovat, dělat si se svým tělem i životem, co se mu zachce. Nic není příliš pohoršující, ledašco může zprvu vyvolávat podiv, který však rychle pomíjí. Představuje svoboda dnešního člověka vrchol snažení svobodomyslných 19. a 20. století? Je možná svoboda ve světě nejistot? Může v takovém případě uspokojovat a poskytovat pocit štěstí?

Zdá se, že nemusí. Mezi svobodou a štěstím a uspokojením z vlastního života nemusí být vzájemná souvislost. Možnost uskutečnit neomezený počet svobodných voleb naopak jedince svazuje a brzdí, místo aby mu obrazně nechávala narůst křídla a mobilizovala jeho síly. Člověk má jenom omezené možnosti ujistit se, že jeho aktivity přinesou takové výsledky, po nichž touží. V 19. století omezovaly svobodu jednotlivce dvě věci: stát a společnost, dnes paradoxně, jak uvádí Bauman, se největší překážkou realizace svobody jednotlivce stává absence omezení, norem a zákazů. Dnešní jedinec nejen že trpí přemírou svobody, ale i výraznou nezralostí – stavem, kterého nelze dosáhnout ve světě nejistot a neustálého rizika. Problémem je svoboda bez hranic, svoboda jako cíl sám o sobě, a ne jako podnět k vlastnímu rozvoji.

Nedílnou součástí epochy globální morálky, v níž žijeme, je nutnost pojmenovat a potrestat všechny zločiny, jichž se kdokoliv na lidech dopustil. Bauman se na toto téma vyjádřil v polském deníku *Tygodnik powszechny* v září r. 2001 v eseji „*Jména utrpení, jména hanby*“ na téma 20. století – epochy totalitarismu, kdy pro-

hlásil, že v epoše globální morálky, v níž žijeme, musí být všechny skutky pojmenovány a potrestány: „*Morální odpovědnost žádá, aby zločiny spáchané na lidech jejich původcům neprocházely a aby ti, kdo zločiny osnují nebo chystají, věděli, že jim nic jen tak neprojde. Ale odpovědnost vyžaduje ještě řadu dalších věcí, bez nichž zůstává nenaplněnou. Jestliže totiž neseme zodpovědnost za to, aby ve světě, který společně obýváme, nebylo místo pro lidskou nespravedlnost a působení utrpení nevinným lidským obětím, potom není možné dopřát si oddechu, dokud ti, kdo působí zlo, nebudou vydáni spravedlnosti a potrestáni, ale i do té doby, dokud ze světa nevymizí nespravedlnosti vyvolané pocity křivdy, v nichž se zlo uvelebují a z nichž tyjí zločinci.*“

Stejně jako je vymezený a dnes prakticky všudepřístupný prostor naší planety – můžeme proto každý vedle občanství lokálního hovořit o občanství státním, unijním či dokonce kosmopolitním – jsme všichni na sobě více i méně závislí a neseme větší, či menší díl zodpovědnosti za to, co děláme, či naopak neděláme, protože svoboda je v první řadě o zodpovědnosti. Měli bychom se proto vymanit z role pasivních diváků, kteří jsou účastni nespravedlností a křivd, ale nic nepodnikají, aby jim zabránili.

V minulosti se v souvislosti se společenským vývojem hovořilo o cestě do lepších časů. Dnes si je nutno přiznat, že jde o to přetrvat. Základní otázka, kterou Bauman, a nejenom on, klade, není ničím novým, jen je stále naléhavější: co jsme zač a čím chceme být? Konzumenty, nebo občany? Každý z nás má právo usilovat o své bezpečí a štěstí, i když se to všem nemůže podařit.

LITERATURA

- BAUMAN, Z.: Globalizace. Důsledky pro člověka. Praha: Mladá fronta, 1999.
BAUMAN, Z.: Szanse etyki w zglobalizowanym świecie, wyd. I, Kraków: Znak, 2007.
FROMM, E.: Strach ze svobody, 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1993.

Poznámky:

1. BAUMAN, Z.: Szanse etyki w zglobalizowanym świecie, 1. vyd. Kraków: Znak 2007, s. 64–65.
2. Ibidem, s. 362.
3. Ibidem, s. 370.

Jan Vitoň
viton@zsf.jcu.cz